

Introduktion till juridik och forskningsdata

Pass 6: Forskningsjuridik

BAS Online 2021-01-20

I den första presentationen i utbildningens pass om forskningsjuridik tänker jag introducera några av de lagar som påverkar hanteringen av forskningsdata och forskningsmaterial och förklara hur vi på SND ser på forskningsjuridik i relation till DAU:er och DAU-medarbetare.

De flesta av Sveriges lärosäten är statliga myndigheter, något som ibland hamnar lite i skymundan. Som myndighet är vi skyldiga att följa lagar och regler som särskilt riktar sig till offentliga verksamheter, du känner säkert redan till många av dem. De stiftelsehögskolor som finns, t.ex. Chalmers och Jönköping University, tillämpar samma regelverk, trots att de inte är myndigheter.

Förvaltningslagen (2017:900) är en central lag för myndigheter som reglerar hur myndigheter ska agera, hur myndighetsbeslut fattas och hur handläggningen av ärenden ska gå till. Där finns även bestämmelsen om *serviceskyldigheten för myndigheter*, det vill säga att vi som arbetar på en myndighet är skyldiga att ge upplysningar till dem som tar kontakt med oss på ett sådant sätt så att de förstår oss.

Offentlighetsprincipen är ett samlingsbegrepp för flera rättigheter som regleras i grundlagen. Några av dessa rättigheter är handlingsoffentlighet, förhandlingsoffentlighet och yttrande- och meddelarfrihet. Offentlighetsprincipen är central i den svenska rättsordningen och syftar till att allmänheten och massmedier har rätt till insyn i statens, kommunernas och regionernas verksamhet.

Offentlighetsprincipen innebär till exempel att domstolsförhandlingar som huvudregel ska vara öppna för allmänheten, det vill säga, de ska vara offentliga. *Handlingsoffentlighet* innebär att handlingar inom den offentliga förvaltningen är offentliga, under förutsättning att de är allmänna handlingar och att de inte omfattas av sekretess. Vad som menas med allmän handling och vilka sekretessregler som finns kommer vi att prata mer om längre fram.

När man pratar om offentlighet och sekretess utgår regelverket från tryckfrihetsförordningen (1949:105), och där är det andra kapitlet särskilt intressant i det här sammanhanget. Eftersom tryckfrihetsförordningen är en *grundlag* är reglerna om handlingsoffentlighet grundmurade, och de går alltså inte att rucka på, förändra eller förhandla bort.

En annan författning som har stor betydelse vid hanteringen av allmänna handlingar och forskningsdata vid en myndighet är offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Det är en omfattande lagstiftning med många regler och bestämmelser som rör sekretess. I kontakten med forskare kan det vara bra att kunna förklara vad en sekretessregel är och hur den tillämpas. Vi tittar mer på detta längre fram i pass 6.

Jag vill i det här sammanhanget också nämna arkivlagen (1990:782) och arkivförordningen (1991:446). I dessa regelverk finns bestämmelser om myndigheters arkivskyldighet, som bland annat anger vilka handlingar som ska bevaras och när gallring får ske. Lagen bygger på lagstiftning från slutet av 1700-talet som utgår från tanken att bevarandet av handlingar är en del i rättssäkerheten för den enskilda medborgaren. För forskningshandlingar finns det flera goda skäl till att de ska bevaras. Att de finns sparade på ett strukturerat sätt är en förutsättning t.ex. för att andra forskare ska kunna granska och verifiera resultatet och göra om analyser.

Arkivlagen säger i regel att allmänna handlingar ska arkiveras hos den ansvariga myndigheten om inte Riksarkivet har tagit över ansvaret. Eftersom det finns arkivarier vid varje lärosäte med kunskap om arkivlagen så fördjupar vi oss inte vidare i den här. Man kan emellertid konstatera att den är viktig för arkivering av material och för bedömningen av vilka handlingar som ska bevaras och gallras inom ett forskningsprojekt. Det kan vara bra att redan i början av ett forskningsprojekt ha klart för sig vilka handlingar som direkt blir allmänna och vilka handlingar som eventuellt kan komma att gallras.

I vissa fall omfattas forskning av lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor, dvs. etikprövningslagen. Syftet med lagen är att skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning. Lagen reglerar i vilka situationer som forskaren behöver ansöka om tillstånd hos etikprövningsmyndigheten för att få bedriva sin forskning. Etikprövningsmyndigheten prövar forskningen och tillståndet blir sedan den ram som forskaren har att förhålla sig till. I etikprövningslagen regleras också vilken information som ska ingå i ett informerat samtycke, hur och vem som är forskningshuvudman och vilket ansvar den enskilde forskaren har för att forskningen bedrivs på ett lagligt sätt.

Som du säkert redan har förstått så kommer de följande presentationerna att fokusera på de juridiska aspekter som är viktiga att känna till i och med hantering av forskningsdata.

DAU:ernas roll

Jag säger *känna till* och inte *kunna* av en särskild anledning. För en DAU-medarbetare är det, som vi tog upp redan i pass 1, viktigt att kunna ställa rätt frågor till de forskare som du träffar och arbetar tillsammans med. Det inte meningen att du ska bli expert på det juridiska regelverket efter det här passet, utan att du ska skapa dig en uppfattning om vilka områden som kan vara problematiska och

vad man behöver se upp med. Du ska veta när det kan vara dags att tänka efter ett varv till, när en jurist bör kontaktas, vad som ska göras rätt från början och eventuella fallgropar. Därför är också presentationerna uppbyggda på det sättet. Vi går inte in på alla detaljer utan lyfter upp det viktigaste utifrån ett övergripande perspektiv.

Kom ihåg att du alltid kan vända dig till en jurist vid ditt lärosäte eller kontakta SND för rådgivning. Det kan finnas flera svar på de juridiska frågorna beroende på hur utgångsläget ser ut och ofta är det bra att försöka se problemet, eller lösningen, från flera håll. Vid flera tillfällen, t.ex. när det handlar om känsliga personuppgifter i forskningen är det bra om forskargruppen tar kontakt med en jurist redan från början när undersökningen fortfarande är i uppstarten. Många saker bli enklare att få rätt om de görs rätt från början.

Sammanfattning

Detta var allt för den inledande presentationen om forskningsjuridik. Jag har introducerat några av de lagar och principer som är relevanta för forskningsområdet: tryckfrihetsförordningen och offentlighetsprincipen, förvaltningslagen, offentlighets- och sekretesslagen, arkivlagen och etikprovningenslagen. Nästa presentation går igenom forskningshuvudmannaskap och upphovsrätt, sen går vi vidare in på offentlighet och sekretess: vad som är en allmän handling och vilka regler som finns för sekretess. Till sist handlar det om lagstiftning som berör personuppgifter i forskningsprocessen. Jag tar också upp etikprovning och samtycke, frågor som vi av erfarenhet vet kan verka krångliga.